

Paweł Figlewicz

MIASTO DOBCZYCE

I JEGO WIEJSKIE OTOCZENIE
W LATACH 1918-1939

MIASTO DOBCZYCE

I JEGO WIEJSKIE OTOCZENIE
W LATACH 1918-1939

PRACE KATEDRY HISTORII XIX I XX W.
WYDZIAŁU HISTORII I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
UNIwersytetu PAPIESKIEGO JANA PAWŁA II W KRAKOWIE

Paweł Figlewicz

MIASTO DOBCZYCE

I JEGO WIEJSKIE OTOCZENIE
W LATACH 1918-1939

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Miejska Biblioteka Publiczna
im. Józefy Bergelówny
w Dobczycach

KRAKÓW 2025

Paweł Figlewicz
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
 <https://orcid.org/0000-0002-5117-4460>
 pawel.figlewicz@doktorant.upjp2.edu.pl

© Copyright by Paweł Figlewicz and Miejska Biblioteka Publiczna im. Józefy Bergelówny, 2025

Recenzenci rozprawy doktorskiej
dr hab. Janusz Mierzwa, prof. UJ
dr hab. Jerzy Gapys, prof. UJK

Opracowanie redakcyjne
Weronika Lachowicz

Projekt okładki
Paweł Sepielak

Skład
Lesław Sławiński

ISBN 978-83-8368-357-7 (druk)
ISBN 978-83-8368-358-4 (pdf)
<https://doi.org/10.12797/978838363577>

Na okładce wykorzystano widokówkę przedstawiającą Dobczyce z początku XX wieku
(ze zbiorów prywatnych P. Machnickiego)

Publikacja wydana przy wsparciu Gminy Dobczyce

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

Drodzy Czytelnicy,

Z radością zapraszam Państwa do lektury książki *Miasto Dobczyce i jego wiejskie otoczenie w latach 1918-1939*. To kolejna publikacja historyczna dr. Pawła Figlewicza poświęcona naszej małej ojczyźnie – Dobczycom i ich najbliższemu otoczeniu. Po bardzo dobrze przyjętej monografii Dobczyc, która wnikliwie ukazała rozwój naszego miasta na przestrzeni wieków, autor ponownie zabiera nas w podróż do przeszłości.

Tym razem skupia się na niezwykle istotnym i burzliwym okresie międzywojennym – czasie odbudowy państwowości, zmian społecznych i gospodarczych, ale także codziennych trosk i nadziei mieszkańców Dobczyc oraz okolicznych wsi. Jest to cenna inicjatywa nie tylko ze względu na jej walory naukowe czy dokumentacyjne. Dzięki niej możemy lepiej rozumieć miejsce, z którego pochodzimy, i które współtworzymy dziś.

Publikacja ta nie tylko poszerza wiedzę o historii Dobczyc i okolic, ale również przyczynia się do pielęgnowania pamięci o ludziach, wydarzeniach i miejscach, które tworzyły naszą lokalną rzeczywistość. Jestem przekonany, że spotka się ona z dużym zainteresowaniem zarówno pasjonatów historii, jak i wszystkich, którym bliska jest nasza gmina.

W imieniu własnym oraz całej społeczności lokalnej pragnę serdecznie podziękować Autorowi za podjęty trud badawczy i pasję, z jaką pielęgnuje dziedzictwo Dobczyc. Dziękuję za zaangażowanie, rzetelność i szacunek dla lokalnej historii. Życzę wszystkim Czytelnikom wielu inspirujących chwil podczas lektury tej cennej publikacji.

Z wyrazami szacunku.
Burmistrz Gminy i Miasta Dobczyce
Tomasz Suś

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
Rozdział I. Terytorium i demografia	21
1. Położenie i sieć komunikacyjna	21
2. Przynależność administracyjna	28
3. Stan liczebny i ruch naturalny	31
4. Struktura narodowo-wyznaniowa	46
Rozdział II. Sytuacja gospodarcza	53
1. Rolnictwo	53
2. Rzemiosło i handel	77
3. Instytucje i stowarzyszenia gospodarcze	104
Rozdział III. Sytuacja społeczno-polityczna	127
1. Samorząd gminny	127
2. Aktywność ugrupowań politycznych przed zamachem majowym	149
3. Sytuacja polityczna w okresie rządów sanacyjnych	153
Rozdział IV. Oświata, życie społeczne i kulturalne	179
1. Szkolnictwo i ochronki dla dzieci	179
2. Instytucje i organizacje społeczne	204
Rozdział V. Warunki bytowe	221
1. Zamożność mieszkańców	221
2. Opieka zdrowotna	226
3. Bezpieczeństwo i porządek publiczny	234
4. Zagrożenie powodziowe	247
Rozdział VI. Życie religijne	251
1. Sieć parafialna	251
2. Duchowieństwo	258
3. Kościoły i ich uposażenie	273
4. Duszpasterstwo, bractwa i stowarzyszenia	278
5. Społeczność żydowska	295
Zakończenie	299

Aneksy	303
Aneks 1. Wykaz uczniów zapisanych do Zawodowej Szkoły Doksztalca- jącej w Dobczycach w latach 1924-1929	305
Aneks 2. Wykaz podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich dobczyckiego powiatu (okręgu) sądowego w świetle danych zawartych w książce adresowej z 1929 roku	313
Aneks 3. Fragment mapy Dobczyc z 1939 roku	315
Aneks 4. Zwierzęta oferowane w Gdowie podczas spędów bydła w latach 1926-1929	316
Aneks 5. Skład osobowy Rady Miejskiej w Dobczycach w 1927 roku	318
Aneks 6. Koła Stronnictwa Ludowego na obszarze dobczyckiego po- wiatu (okręgu) sądowego w 1935 roku	319
Aneks 7. Obsada personalna posterunków Policji Państwowej zlokalizo- wanych w obrębie dobczyckiego powiatu (okręgu) sądowego w 1921 roku	321
Aneks 8. Statystyka przestępstw popełnionych na obszarze dobzc- kiego powiatu (okręgu) sądowego w okresie od lipca do listo- pada 1926 roku	323
Bibliografia	327
Wykaz materiału ilustracyjnego	349
Wykaz skrótów	358
Summary	359
Streszczenie	360
Indeks osobowy	361
Indeks geograficzny	373

WSTĘP

Miasto Dobczyce od wieków było centrum politycznym, gospodarczym i społecznym dla mieszkańców okolicznych wiosek, a zwłaszcza ważnym ośrodkiem rzemieślniczym. W okresie staropolskim Dobczyce były starostwem niegrodowym, miał tu też siedzibę dekanat. W wyniku rozbiorów miasto znalazło się pod panowaniem austriackim, a terytorium dawnej królewszczyzny sprzedano. W drugiej połowie XIX wieku Dobczyce stały się siedzibą sądu powiatowego, co w sposób naturalny wzmocniło rolę tego miasta jako lokalnego centrum administracyjnego. Wraz z odzyskaniem niepodległości rozpoczął się proces unifikacji państwa polskiego, ale był to proces długofalowy. W zakresie podziału administracyjnego doszło do niego dopiero w 1933 roku. Miasto odgrywało przez cały czas ważną rolę w wymianie handlowej i produkcji rzemieślniczej. Ponadto było siedzibą wielu instytucji, w tym sądu. Z tego też powodu Piotr Trojański zaliczył Dobczyce do „najzacniejszych i najbardziej żywotnych osad w grupie małych miast”¹. Oczywiście wydaje się zatem przedstawienie dziejów tego miasta jako lokalnego centrum życia społecznego. Najwłaściwiej jego oddziaływanie można odnieść do terenu dobczyckiego okręgu sądowego, który istniał od 1867 do 1948 roku, a obejmował miasto Dobczyce i 44 miejscowości². Okoliczni mieszkańcy większość spraw urzędowych mogli załatwić właśnie w Dobczycach. Na jarmarki i targi ciągnęli tu okoliczni chłopci, a były one naturalnym miejscem wymiany informacji i poglądów oraz zawierania nowych znajomości. W Dobczycach można było skorzystać z pomocy lekarskiej i zakupić leki.

¹ P. Trojański, *Z badań nad problematyką małych miast w województwie krakowskim w okresie międzywojennym*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historica” t. 14, 2013, s. 346.

² Dobczycki powiat (okręg) sądowy obejmował miasto Dobczyce i 44 miejscowości: Bilczyce, Bojańczyce, Brzezowa, Czaślów, Dziekanowice, Fałkowie, Gdów, Glichów, Gruszów, Hucisko, Kawec, Kędzierzynka, Kobielnik, Komorniki, Kornatka, Krzesławice, Krzyworzeka, Kunice, Kwapinka, Liplas, Lipnik, Mierzeń, Niezdów, Niżowa, Nowa Wieś, Podolany, Poznachowice Dolne, Poznachowice Górne, Raciechowice, Rudnik, Sawa, Sieraków, Skrzynka, Stadeniki, Stryszowa, Węglówka, Wierzbanowa, Winiary, Wiśniowa, Zagórzany, Zalesiany, Zegartowice, Zręczyce, Żerosławice.

Niniejsza monografia jest fragmentem rozprawy doktorskiej napisanej na seminarium doktoranckim w Katedrze Historii XIX i XX wieku Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Bogdana Stanaszka i obejmuje okres od odzyskania niepodległości do września 1939 roku³. Przyjęcie takiej cezurę umożliwia prześledzenie funkcjonowania Dobczyc jako centrum życia lokalnego dla otaczających je miejscowości w okresie międzywojennym. W wielu wypadkach odwołano się do wydarzeń z okresu galicyjskiego.

Autor podjął ten temat, gdyż od lat interesował się przeszłością Dobczyc, a istniejąca luka badawcza zachęcała do przeprowadzenia szczegółowych badań. W jego monografii miasta z 2015 roku⁴, obejmującej szerszy zakres chronologiczny, nie poświęcono wiele uwagi okresowi dwudziestolecia międzywojennego i nie wykorzystano ogromnego potencjału ukrytego w źródłach. Brakuje też opracowań ukazujących funkcjonowanie miast w naturalnym dla nich wiejskim otoczeniu. Mowa o fenomenie galicyjskich powiatów sądowych jako swobodnych mikroświatów⁵.

Celem niniejszej dysertacji jest przedstawienie życia lokalnej społeczności w różnych aspektach jej funkcjonowania: politycznym, gospodarczym, społeczno-kulturalnym i religijnym. Wymagało to postawienia wielu pytań badawczych. Jak ukształtowanie terenu wpływało na życie mieszkańców? Jakie zmiany następowały w zakresie przynależności administracyjnej? Jak liczna populacja zamieszkiwała omawiany teren i jakie czynniki miały na to wpływ? Jak przedstawiała się struktura narodowościowo-wyznaniowa? Z czego utrzymywała się miejscowa ludność? Jak wyglądała struktura gospodarstw rolnych i związana z tym produkcja roślinna i zwierzęca? Jak rozwijało się rzemiosło i handel? Jaka była rola różnych instytucji gospodarczych? Jak funkcjonował miejscowy samorząd i jakie wpływy w nim dominowały? Które partie i stronnictwa posiadały wpływy w regionie i czy następowały przesunięcia sympatii politycznych? Jak funkcjonowała oświata i jak kształtowało się życie kulturalne miejscowej społeczności? Jakie organizacje społeczne były aktywne w tym okresie? W jakich warunkach mieszkała ludność i jak zamożna była? Czy opieka zdrowotna funkcjonowała właściwie? Jak przedstawiał się porządek publiczny i jaki wpływ na region miały klęski żywiołowe? Jak wyglądało życie religijne dominującej społeczności rzymskokatolickiej i wspólnot żydowskich?

³ Tytuł pracy doktorskiej brzmiał: *Miasto Dobczyce i jego wiejskie otoczenie w latach 1918-1945*. Została ona obroniona w 2023 roku. W niniejszej publikacji dokonano korekty wstępu, I i II rozdziału oraz bibliografii.

⁴ P. Figlewicz, *Królewskie miasto Dobczyce. Od czasów najdawniejszych do współczesności*, Kraków 2015.

⁵ Oczywiście tematyka małomiasteczkowych społeczności jest obecna w kręgu zainteresowań badaczy, o czym świadczy wiele monografii miast i gmin, zwłaszcza ośrodków posiadających status miast powiatowych.

Miasto Dobczyce doczekało się licznych opracowań, choć dla omawianego okresu nie ma ich zbyt dużo. Pierwsza znacząca publikacja, zatytułowana *Miasto Dobczyce w 20-lecie PRL i 600-lecie nadania praw miejskich*⁶, została wydana w 1964 roku i miała charakter informatora statystycznego. Kilka lat później staraniem kustosza zamku Władysława Kowalskiego wydano publikację *Dobczyce. Przeszłość i teraźniejszość*⁷. Informacji odnoszących się do dwudziestolecia międzywojennego znalazło się tam niewiele; dużo więcej miejsca poświęcono latom wojny i okupacji, choć sporo kwestii pominięto. Kowalski był również autorem przewodnika *Dobczyce. Muzeum Regionalne PTTK w zamku i skansenie*⁸. Jego drugie, poprawione wydanie, które opracował Piotr Przęczek, ukazało się w 2005 roku⁹. Dotyczy ono jednak innego tematu – autor skoncentrował się na obiektach umieszczonych w skansenie, co stanowi cenne źródło do odtwarzania warunków życia z końca XIX i początku XX wieku. W latach 90. ukazał się *Przewodnik po Dobzycach (historia i dzień dzisiejszy)* autorstwa Elżbiety Piwowarczyk¹⁰. Zawiera on wiele mało znanych faktów dotyczących dziejów dobczyckiej parafii. W tym czasie badaczka opublikowała też w „*Analecta Cracoviensia*” artykuł dotyczący archiwaliów wspomnianej parafii¹¹. W latach 2002-2004 Leszek Kawalec, miejscowy pasjonat, wydał dwie niewielkie broszury: *Dobczyce – te mniej znane i Dobczyce – te mniej znane. Śladem mogli*¹². Przywołał w nich m.in. szczegóły związane z okresem dwudziestolecia międzywojennego. Z kolei w 2003 roku wydano książkę Marcina Korca pt. *Dobczyce i okolice*¹³. Jest to książka popularnonaukowa i nie wnosi nowych ustaleń do interesującego nas tematu. Dotyczy to również publikacji autorstwa Katarzyny Dominik¹⁴. W 2004 roku ukazała się praca Agnieszki M. Spiechowicz pt. *Dobczyce – Parafia Matki Bożej Wspomożenia Wiernych*. Jest ona krótkim przewodnikiem i dla omawianego okresu nie wniosła ważniejszych ustaleń¹⁵.

⁶ *Miasto Dobczyce w 20-lecie PRL i 600-lecie nadania praw miejskich*, oprac. M. Rudy, Kraków 1964.

⁷ W. Kowalski, J. Staśko, *Dobczyce. Przeszłość i teraźniejszość*, Kraków 1969.

⁸ W. Kowalski, *Dobczyce. Muzeum Regionalne PTTK w zamku i skansenie*, Brzozów 1989.

⁹ Tenże, *Dobczyce. Muzeum Regionalne PTTK w zamku i skansenie*, wyd. 2, zmienił i uzupełnił P. Przęczek, Dobczyce 2015.

¹⁰ E. Piwowarczyk, *Przewodnik po Dobzycach (historia i dzień dzisiejszy)*, Kraków 1997.

¹¹ Taż, *Archiwalia kościelne jako źródła do opracowania historii parafii. Na przykładzie parafii Dobczyce*, „*Analecta Cracoviensia*” t. 28, 1996, s. 549-567.

¹² L. Kawalec, *Dobczyce – te mniej znane*, Dobczyce 2002; tenże, *Dobczyce – te mniej znane. Śladem mogli*, Dobczyce 2004.

¹³ M. Korzec, *Dobczyce i okolice*, Krosno 2003.

¹⁴ K. Dominik, *Z dziejów Dobzyc i okolic*, Kraków-Dobczyce 2009.

¹⁵ A.M. Spiechowicz, *Dobczyce – Parafia Matki Bożej Wspomożenia Wiernych*, Kraków 2004.

Bardzo istotne znaczenie ma praca Ludwika Dziewońskiego pt. *Rzemiosło Dobczyc na przestrzeni dziejów*¹⁶. Jest to szczegółowa monografia dobczyckiego rękodzielnictwa. Choć ukazała się drukiem dopiero w 2007 roku, powstała jako praca magisterska na przełomie lat 60. i 70. XX wieku, a jej autor miał możliwość rozmawiania z rękodzielnikami, którzy rozpoczęli swoją praktykę jeszcze w okresie międzywojennym. W tym samym roku w publikacji jubileuszowej wydanej przez Bank Spółdzielczy w Dobczycach został zamieszczony tekst autora niniejszej dysertacji pt. *Zarys dziejów Banku Spółdzielczego w Dobczycach w 100-lecie jego istnienia*¹⁷. Powstał on na bazie dokumentów nie tylko wymienionej instytucji finansowej, ale także Archiwum Narodowego w Krakowie. Rok później na zlecenie Urzędu Gminy i Miasta Dobczyce autor wykonał kwerendę biblioteczną i archiwalną w celu opracowania listy burmistrzów Dobczyc. W 2010 roku ukazał się album autorstwa Adama i Bożeny Rutów pt. *Dobczyce i mieszkańcy miasta na dawnej pocztówce i fotografii*¹⁸. Autorom udało się zebrać wiele unikatowych zdjęć i pocztówek, na których uwieczniono Dobczyce z końca XIX i pierwszej połowy XX wieku. Jest to znakomite źródło ikonograficzne, dzięki któremu można badać dawny układ przestrzenny i zabudowę miasta. Ponadto uwieczniono tam ludzi wykonujących zwykłe czynności bądź uczestniczących w różnych uroczystościach.

W 2011 roku ukazała się drukiem książka opisująca dzieje parafii dobczyckiej, której autorami byli ks. Michał Mikołajczyk i Katarzyna Dominik. W publikacji popularnonaukowej, ale obudowanej aparatem naukowym, pt. *Dzieje parafii pw. Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Dobczycach*¹⁹, dość szczegółowo przywołano wcześniejsze publikacje z okresu staropolskiego i wieku XIX. Praktycznie pomięto jednak okres międzywojnia i okupacji, a skoncentrowano się na przedstawieniu dziejów parafii po II wojnie światowej.

W związku z jubileuszem 700-lecia lokacji Dobczyc autor niniejszej rozprawy przygotował wspomnianą już monografię miasta pt. *Królewskie miasto Dobczyce od czasów najdawniejszych do współczesności*²⁰. Podczas pracy nad nią, która trwała od 2008 do 2013 roku, autor podjął szeroko zakrojoną kwerendę archiwalną. Monografia ukazała się drukiem w 2015 roku, jednak już w trakcie

¹⁶ L. Dziewoński, *Rzemiosło Dobczyc na przestrzeni dziejów*, Dobczyce 2007.

¹⁷ P. Figlewicz, *Zarys dziejów Banku Spółdzielczego w Dobczycach w 100-lecie jego istnienia*, [w:] *Bank Spółdzielczy w Dobczycach 1907-2007: 100 lat*, tekst P. Figlewicz, fot. P. Jasieniecki, Bydgoszcz 2007.

¹⁸ A. Ruta, B. Ruta, *Dobczyce i mieszkańcy miasta na dawnej pocztówce i fotografii*, Kraków 2010.

¹⁹ M. Mikołajczyk, K. Dominik, *Dzieje parafii pw. Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Dobczycach*, Dobczyce 2011.

²⁰ P. Figlewicz, *Królewskie miasto Dobczyce...*

jej pisanie okazało się, że materiałów źródłowych zachowało się zdecydowanie więcej, niż wynikało ze wstępnych ustaleń, i nie można ich było wówczas w pełni wykorzystać.

Spśród publikacji dotyczących omawianego zagadnienia bardzo ważne jest opracowanie Elżbiety Polończyk-Moskal *Świece zgasiła wojna. Historia społeczności żydowskiej w Dobczycach*²¹. Ukazało się ono w 2020 roku i jest ujęciem monograficznym dziejów społeczności żydowskiej w Dobczycach. W trakcie prac nad nim autorka wykonała kwerendę archiwalną, miała możliwość rozmowy z ocalałymi z zagłady, a ponadto udało się jej uzyskać wiele materiałów źródłowych od rodzin żydowskich. Badaczka udostępniła autorowi rozprawy m.in. oryginalną księgę gminną wsi Brzezowa, na podstawie której powstał artykuł naukowy *Księga gminna wsi Brzezowa (k. Dobczyc) jako źródło do poznania samorządu lokalnego (1904-1934)*. Ukazał się on w czasopiśmie „Res Gestae” w 2020 roku²². Kolejny artykuł autora bazował na dokumentach zgromadzonych w Archiwum Narodowym w Krakowie i został poświęcony działalności miejscowego samorządu w latach 30. XX wieku²³. Ostatnią publikacją dotyczącą bezpośrednio Dobczyc jest opracowanie Patryka Rutkowskiego *Tradycje, pieśni i tańce ziemi dobczyckiej*²⁴ z 2022 roku.

W niniejszej rozprawie wykorzystano również opracowania dotyczące regionu. Niewątpliwie najważniejszym z nich jest praca Aleksandra Mysińskiego pt. *Ziemia myślenicka w dwudziestoleciu międzywojennym (1918-1939)*²⁵. Ukazała się ona w 2003 roku i była pomyślana jako trzeci tom monografii powiatu myślenickiego. W książce omówiono wszystkie aspekty życia mieszkańców. Mysiński swoją pracę oparł na źródłach: wykorzystał kroniki parafialne oraz archiwalia z Archiwum Narodowego w Krakowie i Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Minusem publikacji jest skromny aparat naukowy. Pomimo to jest to praca bardzo szczegółowa i znajomość jej dla omawianej problematyki jest wręcz niezbędna.

Oprócz Dobczyc swoich opracowań doczekały się Gdów, Wiśniowa, Raciechowice, Dziekanowice i Brzezowa. Już w latach 80. XX wieku Tadeusz Rzebiak wydał trzyczęściową publikację *Gdów i okolica. Monografia historyczna*²⁶, w której

²¹ E. Polończyk-Moskal, *Świece zgasiła wojna. Historia społeczności żydowskiej w Dobczycach*, Dobczyce 2020.

²² P. Figlewicz, *Księga gminna wsi Brzezowa (k. Dobczyc) jako źródło do poznania samorządu lokalnego (1904-1934)*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” t. 11, 2020, s. 198-216.

²³ Tenże, *Działalność władz samorządowych miasta Dobczyce w świetle lustracji gospodarki komunalnej z 1932 roku*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” t. 13, 2021, s. 158-173.

²⁴ P. Rutkowski, *Tradycje, pieśni i tańce ziemi dobczyckiej*, Dobczyce 2022.

²⁵ A. Mysiński, *Ziemia myślenicka w dwudziestoleciu międzywojennym (1918-1939)*, Kraków 2003.

²⁶ T. Rzebiak, *Gdów i okolica. Monografia historyczna*, cz. 3: *Lata 1914-1945*, Gdów 1986.

można odnaleźć informacje o lokalnych instytucjach i najważniejszych wydarzeniach. Z kolei w 2004 roku ukazała się publikacja pt. *Spółeczeństwo Gdowa w pierwszej połowie XX wieku. Wpisani w historię Gdowa – Fitzkowie i ksiądz Jan Smółka*²⁷. Odnaleźć tam można wiele informacji nigdy wcześniej niepublikowanych, choć, jak sam tytuł wskazuje, skoncentrowano się na przybliżeniu dziejów jednej rodziny i długoletniego proboszcza Gdowa. Interesujące ujęcie dziejów Gdowa zawiera będąca efektem dziesięcioletniej pracy publikacja Piotra Gumułka, która miała pierwotnie ukazać się w 1966 roku, jednak ostatecznie ujrzała światło dzienne dopiero po 50 latach, w 2015 roku, w opracowaniu Aleksandra Jasickiego. Zachował on układ oryginału, dodając podtytuł: *Kronika Gdowa przez wiek XVIII i XIX – do lat 60-tych XX wieku z opowieści, zapisków, dokumentów i not historycznych spisana*²⁸. Kolejne ujęcie monograficzne Gdowa, tym razem autorstwa Włodzimierza Chorążkiego, ukazało się w 2020 roku²⁹. Wypełniło ono pewne luki badawcze, choć nie wszystkie. Oprócz Gdowa zawarto tam krótkie informacje dotyczące każdej z wsi tworzących gminę, zarysowano dzieje okolicznych dworów i dworków ziemiańskich, a także zamieszczono krótkie biogramy sławnych mieszkańców gminy Gdów.

Opracowania doczekała się również gmina Wiśniowa. Ukazało się ono w 1998 roku, a jego autorem jest Stanisław Piechowicz. Książka *W Wiśniowej i na jej granicach dawniej i dziś*³⁰ przybliża dzieje miejscowości. Autor wykonał pewną kwerendę, choć w znacznej mierze skoncentrował się na lokalnych źródłach, w tym na relacjach. Wykorzystał także informacje z dostępnych ogólnych opracowań. Dość unikatową publikacją jest praca autorstwa Joanny Dziadowiec-Greganić i Agnieszki Dudek. Autorki starały się ukazać wieloaspektowo życie codzienne dawnych mieszkańców, np. miejscową gwarę. Na uwagę zasługuje wykorzystanie przez nie dużej liczby relacji³¹.

Z opracowań dotyczących najbliższej okolicy Dobczyc należy jeszcze wymienić publikację Marii Nowakowskiej pt. *Brzezowa. Zarys dziejów*. Jest to kompilacja informacji z wielu publikacji, czasami wręcz przepisanych słowo w słowo, niekoniecznie ze wskazaniem źródła. Wartością tego opracowania są wspomnienia mieszkańców, a ponadto wiele unikatowych zdjęć³².

²⁷ A. Gaczoł, T. Kulig, *Spółeczeństwo Gdowa w pierwszej połowie XX wieku. Wpisani w historię Gdowa – Fitzkowie i ksiądz Jan Smółka*, Gdów 2004.

²⁸ P. Gumułka, *Kronika Gdowa przez wiek XVIII i XIX – do lat 60-tych XX wieku z opowieści, zapisków, dokumentów i not historycznych spisana*, Kraków 2015.

²⁹ W. Chorążki, *Gmina Gdów – od średniowiecza do współczesności*, Gdów 2020.

³⁰ S. Piechowicz, *W Wiśniowej i na jej granicach dawniej i dziś*, Wiśniowa 1998.

³¹ J. Dziadowiec-Greganić, A. Dudek, *Handmade in Wiśniowa. Wiśniowsko ręcznie robota. O najbardziej materialnym z niematerialnych aspektów dziedzictwa kulturowego w pogranicznej gminie Wiśniowa*, Wiśniowa-Wrocław 2019.

³² M. Nowakowska, *Brzezowa. Zarys dziejów*, Kraków 2021.

W 2021 roku ukazała się praca zbiorowa pod redakcją Anny Ślósarż poświęcona ks. prałatowi dr. hab. Janowi Ślósarzowi³³, wybitnemu duchownemu, który urodził się w Węglówce. Dzięki niemu został wzniesiony miejscowy kościół, a także sprowadzono do wsi siostry franciszkanki. Ich działalność przypadała również na okres międzywojnia i okupacji. Stąd w tej publikacji znalazło się wiele informacji związanych z życiem codziennym mieszkańców Węglówki.

Warto także nadmienić, że przygotowywana jest publikacja dotycząca Nowej Wsi. Jej autorką jest Bogusława Suder.

Dzieje Raciechowic nie zostały omówione w sposób wyczerpujący. Do dnia dzisiejszego ukazała się zaledwie 12-stronicowa broszura autorstwa Piotra Bilińskiego³⁴, w której zarysowano bardzo ogólnikowo dzieje parafii i omówiono wygląd kościoła parafialnego. Ponadto istnieje praca Agnieszki Widackiej-Bisagi i Andrzeja Siwka pt. *Przygodni święci. Typologia i ikonografia kamiennych kapliczek słupowych z okolic Raciechowic*³⁵.

Warto wspomnieć jeszcze o książce dotyczącej dziejów jednostki OSP Dziekanowice autorstwa Ludwika Dziewońskiego, wydanej w 2008 roku³⁶. Jeżeli chodzi o inne jednostki straży pożarnej czy też działające szkoły, to kluczowe informacje na temat ich historii umieszczane są w przestrzeni wirtualnej, co stanowi dość istotne utrudnienie, gdyż czasami witryny zmieniają domenę bądź wygląd. Zdarza się niestety, że na zaktualizowanych stronach brakuje zakładki „historia”. Stąd niekiedy trudno po pewnym czasie do tych informacji wrócić.

W pracy wykorzystano również opracowania dotyczące historii Polski w dwudziestolecie międzywojennym, które zostały wymienione w bibliografii.

Podstawę źródłową rozprawy stanowiły przede wszystkim akta zgromadzone w Archiwum Narodowym w Krakowie. Na szczególną uwagę zasługuje zespół Urząd Wojewódzki Krakowski (sygn. 29/206). Obejmuje on ponad 1000 jednostek (66 metrów bieżących akt). Wykonano kwerendę ok. 50 jednostek, z których większość liczyła ponad 1000 stron. Skoncentrowano się na: sprawozdaniach sytuacyjnych, dokumentacji wytworzonej w związku z wyborami samorządowymi i parlamentarnymi, aktach dotyczących działalności ugrupowań politycznych i organizacji społecznych; przeanalizowano także statystykę rolniczą. Istotnym uzupełnieniem związanym z działalnością samorządów były dokumenty zgromadzone w zespołach: C.K. Namiestnictwo we Lwowie (sygn. 29/204) oraz

³³ *Kapitał pomostowy: etyka. Ks. dr hab. Jan Ślósarż (1850-1917). Prałat Kapituły Metropolitalnej we Lwowie*, red. A. Ślósarż, Kraków 2021.

³⁴ P. Biliński, *Raciechowice*, Kraków 2003.

³⁵ A. Widacka-Bisaga, A. Siwek, *Przygodni święci. Typologia i ikonografia kamiennych kapliczek słupowych z okolic Raciechowic*, [w:] *Historia bliższa ludziom. Prace ofiarowane księdzu profesorowi Janowi Kracikowi w 70. rocznicę urodzin*, red. E.E. Wróbel, R. Szczurowski, Kraków 2011, s. 399-418.

³⁶ L. Dziewoński, *115 lat Ochotniczej Straży Pożarnej Dziekanowice*, Dobczyce 2008.

Tymczasowy Wydział Samorządowy (sygn. 29/205). W temacie akcji parcelacyjnej wykonano kwerendę w zespole Okręgowy Urząd Ziemski (sygn. 29/281). Ponadto w celu zrekonstruowania aktywności gospodarczej wykorzystano akta wytworzone przez działające na tym terenie kasy Stefczyka, znajdujące się w zespole Centralny Związek Spółdzielczy Delegatura w Krakowie (sygn. 29/600). Pewnych uzupełnień można dokonać, analizując akta Banku Gospodarstwa Krajowego Oddział w Krakowie (sygn. 29/618). Inne informacje dotyczące życia gospodarczego w okresie międzywojennym odnaleźć można w dokumentacji Polskiego Komitetu Opiekuńczego (sygn. 29/555). Cennym źródłem są również akta wytworzone przez Policję Państwową (sygn. 29/248). Uzupełnia je zachowana częściowo dokumentacja wytworzona przez poszczególne posterunki i komisariaty Policji Państwowej województwa krakowskiego (sygn. 29/268).

Nie tylko Archiwum Narodowe w Krakowie posiada archiwalia niezbędne do opracowania wskazanej problematyki, co potwierdziła m.in. kwerenda przeprowadzona w Archiwum Akt Nowych. Znajdują się tam szczególnie cenne archiwalia związane z funkcjonowaniem spółdzielni. Właściwe jednostki archiwalne znajdują się w zespole Rada Spółdzielcza w Warszawie (sygn. 2/213). Autor przeanalizował także akta Banku Gospodarstwa Krajowego, zawierające dokumentację pożyczki, której bank udzielił miastu Dobczyce. Oprócz tego wśród archiwaliów zwracają uwagę dokumenty wytworzone przez Związek Legionistów Polskich.

Przy odtwarzaniu dziejów społeczności żydowskiej autor sięgnął do dokumentów przechowywanych przez Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie. Dane dotyczą społeczności Dobczyc i Gdowa. Z lat 20. XX wieku pochodzą sprawozdania kas Gemilas Chasudim. Ponadto cenne materiały pochodzą z okresu II wojny i związane są z działalnością Żydowskiej Samopomocy Społecznej; odnaleźć tam można również informacje dotyczące sytuacji w latach wcześniejszych.

W pracy wykorzystane zostały także zasoby Instytutu Pamięci Narodowej. Należy jednak podkreślić, że dla omawianego zagadnienia materiał źródłowy jest bardzo rozproszony. Zazwyczaj są to dokumenty związane z rozpracowaniem operacyjnym ziemian czy też działaczy ruchu ludowego.

Nie sposób pominąć dokumentów znajdujących się w Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego³⁷. Zgromadzono tam materiały związane z działalnością ludowców, w tym ich wspomnienia. Z uwagi na fakt, że na omawianym terenie prężnie działały struktury stronnictw reprezentujących ruch ludowy, w zasobach archiwalnych tej instytucji można odnaleźć wiele interesujących źródeł. Szczególne miejsce zajmują wspomnienia, w tym m.in. Ludwika Pilcha, który odgrywał ważną rolę w strukturach powiatowych Stronnictwa Ludowego w latach 30. XX wieku.

³⁷ W Zakładzie Historii Ruchu Ludowego w Warszawie zgromadzono dokumenty przechowywane wcześniej w filii, która mieściła się w Krakowie.

Odtwarzanie życia religijnego społeczności rzymskokatolickiej możliwe było dzięki archiwaliom zgromadzonym w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie. Są to przede wszystkim teczki parafii: Dobczyce, Dziekanowice, Gdów, Gruszów, Raciechowice, Węglówka, Wiśniowa, a także wizytacje dziekańskie i inwentarze. Ponadto kwerendą objęto teczki personalne proboszczów i katechetów oraz ks. Ludwika Kasprzyka, który w okresie międzywojennym był senatorem. Z uwagi na częste zmiany wikarych autor nie przeprowadził kwerendy teczek personalnych wikarych. Niestety praktycznie nie zachowały się sprawozdania z wizytacji biskupich. Autorowi udało się dotrzeć do projektów wizytacji biskupich, ale w teczках parafii na temat wizytacji znajduje się niewiele informacji. W archiwum kurii można zapoznać się także ze sprawozdaniami dotyczącymi strat, jakie poniosły poszczególne parafie. Dokumenty te są bardzo krótkie, gdyż nie odnotowano wówczas większych zniszczeń. Zazwyczaj znaleźć można w nich adnotację o rozbitych dachówkach i szybach. Pewnym uzupełnieniem są dokumenty dotyczące zlotów okręgowych Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej.

Z uwagi na pandemię utrudniona była kwerenda w archiwach parafialnych. Udało się ją przeprowadzić w archiwum parafialnym w Dobczycach. Należy jednak stwierdzić, że praktycznie nie zachowały się księgi brackie (z wyjątkiem Księgi przyjęć do III Zakonu), a kronika parafialna została doprowadzona tylko do 1924 roku. Inwentarz parafialny pochodzi z połowy XIX wieku. Być może dalsza pogłębiona kwerenda pozwoli dotrzeć do większej liczby dokumentów z okresu dwudziestolecia międzywojennego.

Z innych archiwów kościelnych należy wymienić Archiwum Sióstr Służebniczek NMP, w którym zachował się dziennik miejscowej ochronki działającej w latach 1933-1958, a także korespondencja sióstr z matką generalną.

Przeprowadzono również kwerendy w archiwach Oddziału PTTK w Dobczycach, szkół podstawowych w Dobczycach, Dziekanowicach i Stadnikach, OSP Dobczyce, Orkiestry OSP Dobczyce, Banku Spółdzielczego w Dobczycach oraz Muzeum Niepodległości w Myślenicach³⁸. W pierwszym z nich udało się dotrzeć m.in. do ksiąg cechu kuśnierskiego. W szkole w Dobczycach zachowała się kronika szkolna, drobna korespondencja miejscowej rady szkolnej, a ponadto metryki szkoły dokształcającej i dzienniki lekcyjne. Z archiwaliów pozostałych szkół zachowały się jedynie kroniki szkolne. Ważne informacje są zawarte na kartach kronik poszczególnych jednostek strażackich. Dzięki zachowanej kronice Orkiestry OSP Dobczyce możliwe stało się odtworzenie działalności tej instytucji kulturalnej. Materiały przechowywane w myślenickim muzeum mają zróżnicowaną wartość. Wśród dokumentów zespołu Teki Kubali znajduje się kronika miasta spisana przez ks. Wojciecha Górno, w której szczegółowo opisano budowę

³⁸ Wcześniej Muzeum Regionalne „Dom Grecki” w Myślenicach.

świątyni parafialnej i jej wygląd. Ponadto w muzeum zgromadzone są wspomnienia osób, które autor również wykorzystał.

Cenne materiały znajdują się w rękach prywatnych. W posiadaniu Elżbiety Polończyk-Moskal znajdują się księgi protokołów rady gminnej w Brzezowej 1904-1934. Posiada ona ponadto zbiór wspomnień byłych żołnierzy AK oraz dużą liczbę zdjęć archiwalnych, a także ciekawe wspomnienia Franciszka Biedrawy, jednego z działaczy ruchu ludowego, żołnierza BCh i członka Delegatury Polskiego Komitetu Opiekuńczego w gminie Raciechowice. Z kolei autor w swych zbiorach posiada kopię wspomnień Jerzego Urbańczyka, a także Michała Pokrywy.

Istotnymi źródłami drukowanymi wykorzystanymi przez autora były wyniki spisów powszechnych: z okresu tzw. autonomii (1910) oraz dwudziestolecia międzywojennego (1921, 1931). Ponadto sięgnięto do spisów z okresu okupacji z 1940 i 1943 roku, gdyż część zawartych tam danych obejmuje lata 30. XX wieku. Dzięki temu można było ustalić nie tylko zmiany demograficzne, ale również te dotyczące produkcji roślinnej i zwierzęcej.

Została także przeprowadzona selektywna kwerenda w czasopismach, choć nie zawsze przyniosła ona efekty. Objęła ona następujące tytuły: „Gazeta Lwowska”, „Piast”, „Tygodnik Ilustrowany”, „Ilustrowany Kurier Codzienny”, „Goniec Krakowski”, „Nowy Dziennik”, „Przewodnik Gimnastyczny Sokół”, „Przegląd Sokoli”, „Przewodnik Pożarniczy”, „Wiadomości Pożarnicze”, „Przewodnik Kółek Rolniczych”, „Przegląd Epidemiologiczny”, „Położna”, „Młodzież Polska”, „Dzwon Kościelny”.

Rozprawa składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym omówiono zagadnienia związane z terytorium i demografią Dobczyc. Zaprezentowano położenie miasta i jego sieć komunikacyjną, podziały administracyjne (w tym także kwestie dotyczące dobczyckiego powiatu sądowego). Ponadto przedstawiono zmiany związane z likwidacją powiatu, a następnie z wejściem w życie reformy administracyjnej, na mocy której w miejsce gmin jednostkowych utworzono gminy zbiorowe. Odnotowano zmiany, do których doszło w okresie okupacji. Przeanalizowano również demografię i stosunki narodowo-wyznaniowe.

W drugim rozdziale zostały omówione zagadnienia związane z życiem gospodarczym Dobczyc. Na początku odniesiono się do kwestii rolnictwa (struktura gospodarstw, zasiewów, hodowla zwierząt). Scharakteryzowano także realizację reformy rolnej. Dobczyce były ważnym ośrodkiem produkcji rzemieślniczej, stąd kolejna część tego rozdziału została poświęcona rzemiosłu i handlowi. Uwzględniono instytucje i stowarzyszenia gospodarcze: cechy, spółdzielnie, kasy Stefczyka, kółka rolnicze, a także kasy Gemilas Chasudim.

W rozdziale trzecim scharakteryzowano aktywność społeczno-polityczną mieszkańców Dobczyc. W sposób szczególny odniesiono się do funkcjonowania władz samorządowych, w tym również sposobu ich wyłaniania. Na przykładzie Dobczyc i Brzezowej ukazano problemy, z jakimi zmagali się samorządy małych miejscowości. Oprócz tego omówione zostały kwestie związane z życiem

politycznym, w którym zasadnicze znaczenie miały wybory. Przedstawiono siłę poszczególnych partii i stronnictw politycznych.

W kolejnym rozdziale zostały zaprezentowane zagadnienia związane z oświatą i życiem kulturalno-społecznym. Omówiono sieć szkolną i zmiany w jej strukturze organizacyjnej. Ponadto scharakteryzowano funkcjonowanie szkół podstawowych, a także szkoły dokształcającej i prywatnego gimnazjum. Oprócz tego przybliżono działalność ochronki, która rozpoczęła swoją działalność w 1933 roku. Prezentując życie kulturalne, ukazano rolę jednostek OSP, Związku Strzeleckiego, drużyn harcerskich i oddziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. Omówiono działalność instytucji kultury takich jak amatorskie zespoły teatralne czy orkiestry. Wspomniano także początki klubów sportowych.

Rozdział piąty poświęcono warunkom bytowym ludności. Zaprezentowano zaplecze mieszkaniowe oraz stan higieny i związanej z tym opieki zdrowotnej. W zakresie bezpieczeństwa obywateli omówiono działalność policji, w tym także odniesiono się do zjawiska przestępczości. Zarysowano kwestie związane z klęskami elementarnymi, zwłaszcza wylewami rzek.

Rozdział szósty poświęcono życiu religijnemu. Omówiono sieć parafialną i skład lokalnego duchowieństwa. Przedstawiono również uposażenie kościołów. Scharakteryzowano szeroko rozumiane duszpasterstwo, zarówno zwykłe, jak i zinstytucjonalizowane w formie bractw i stowarzyszeń pobożnych. Uwzględniono również życie religijne społeczności żydowskiej.

Na potrzeby tej dysertacji w zakresie stosowanej terminologii autor będzie posługiwał się przeważnie określeniem „dobczycki okręg sądowy”, szczególnie w przypadku stosowania danych przekrojowych, co ułatwi prezentację danych. Ta decyzja ma też na celu podkreślenie, że granice omawianego obszaru wynikały z właściwości miejscowej sądu.

W tym miejscu autor pragnie serdecznie podziękować tym, którzy wsparli go w żmudnych pracach nad omawianym zagadnieniem. Wyrazy wdzięczności należą się przede wszystkim Promotorowi – ks. prof. dr. hab. Bogdanowi Stanaszewskiemu – za udzielanie cennych wskazówek i ukazywanie właściwych kierunków pracy badawczej. Słowa podziękowania autor kieruje także do archiwistów i osób prywatnych, które udzieliły pomocy w czasie niezbędnych kwerend, a w sposób szczególny do Pani Elżbiety Polończyk-Moskał. W przygotowaniu ostatecznej wersji tekstu, który został skierowany do druku, nieocenioną pomoc stanowiły uwagi recenzentów dysertacji doktorskiej, dr. hab. Janusza Mierzwę, prof. UJ i dr. hab. Jerzego Gapysa, prof. UJK.

Niniejsza monografia nie mogłaby się ukazać bez wsparcia i życzliwości władz miejskich, w tym przede wszystkim Burmistrza Gminy i Miasta Dobczyce, Pana Tomasza Susia, za co w tym miejscu składam serdeczne podziękowania. Chciałbym również podkreślić zaangażowanie w proces wydawniczy Dyrektora Miejskiej Biblioteki Publicznej, Pana Pawła Piwowarczyka.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

ARCHIWUM NARODOWE W KRAKOWIE (ANK)

C.K. Namiestnictwo we Lwowie, sygn. 29/204

Sprawy stowarzyszeń (podania o pozwolenie zawiązania stowarzyszeń, rejestracja, wpisy do katastru, statuty, zmiany statutów, inne sprawy), sygn. 29/204/145.

Sprawy stowarzyszeń (podania o pozwolenie zawiązania stowarzyszeń, rejestracja, wpisy do katastru, statuty, zmiany statutów, inne sprawy), sygn. 29/204/150.

Sprawy stowarzyszeń (podania o pozwolenie zawiązania stowarzyszeń, rejestracja, wpisy do katastru, statuty, zmiany statutów, inne sprawy), sygn. 29/204/151.

Sprawy stowarzyszeń (podania o pozwolenie zawiązania stowarzyszeń, rejestracja, wpisy do katastru, statuty, zmiany statutów, inne sprawy), sygn. 29/204/154.

Sprawy stowarzyszeń (podania o pozwolenie zawiązania stowarzyszeń, rejestracja, wpisy do katastru, statuty, zmiany statutów, inne sprawy), sygn. 29/204/155.

Tymczasowy Wydział Samorządowy b. Wydział Krajowy (TWS), sygn. 29/205

Nadzór Tymczasowy Wydziału Samorządowego nad samorządem powiatowym – akta dotyczące powiatów: Tarnów, Wadowice, Wieliczka, Żywiec, sygn. 29/205/6.

Nadzór Tymczasowy Wydziału Samorządowego nad budżetem samorządu powiatowego i gminnego – akta dotyczące miejscowości (patrz indeks geogr.), różne, sygn. 29/205/18.

Drogi należące do Wydziałów Powiatowych, wykazy dróg, mostów i dojazdów kolejowych w powiatach, sygn. 29/205/136.

Urząd Wojewódzki Krakowski (UWKr.), sygn. 29/206

Klęski elementarne, fasc. I (1925-1926), część I, sygn. 29/206/282.

Lustracja gmin: Biała, Bochnia, Brzesko, Bystra-Wilkowice, Dobczyce, Gorlice, sygn. 29/206/181.

Organizacja i zasady urzędowania starostw, sygn. 29/206/6.

Organizacje polityczne, fasc. I: 1. Ogólne dane statystyczne, statystyka wpływów, charakterystyka (1922-1928-1930, 1938), 1a. Stan organizacyjny partii politycznych, 2. Organizacje prawicowe (1922-1925) i organizacje konserwatywne (1926-1927). Związek Naprawy Rzeczypospolitej, 4. Monarchiści (1925-1928), (brak?), 5. B.B.W.R. Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem (1928-1929), 6. Partia Pracy 1924-1926, 7. Stan organizacyjny partii politycznych (po r. 1930), sygn. 29/206/96.

Organizacje polityczne, fasc. IV: 14. PSL Wyzwolenie (1924-1929), 15. Stronnictwo Chłopskie (1926-1929), 16. Niezależna Partia Chłopska (1925-1929), 17. Związek Chłopski (1924-1928), sygn. 29/206/99.

PSL „Piaś”: Meldunki starostw dotyczące sprawozdań z zebrań i zgromadzeń, sygn. 29/206/653.

PSL „Piaś”: Meldunki starostw i komend PP dotyczące: sprawozdania z zebrań, zgromadzeń poselskich i wieców publicznych, sygn. 29/206/651.

PSL „Piaś”: Meldunki starostw i komendy PP w Krakowie dotyczące sprawozdań ze zgromadzeń przedwyborczych, sygn. 29/206/652.

Rejestr Stowarzyszeń: Straż Pożarna i Ochotnicza Straż Pożarna, sygn. 29/206/132.

Sprawozdania sytuacyjne ze stanu bezpieczeństwa publicznego (1931), sygn. 29/206/543.

Sprawozdania miesięczne wojewody ze stanu bezpieczeństwa publicznego (I-XII 1936), sygn. 29/206/557.

Sprawozdania sytuacyjne wojewody ze stanu bezpieczeństwa (1937), sygn. 29/206/558.

Sprawozdania sytuacyjne (informacyjne) miesięczne, tygodniowe Starostwa Powiatowego w Myślenicach, sygn. 29/206/619.

Sprawozdania sytuacyjne miesięczne wojewody krakowskiego, fasc. I: 1928 maj-sierpień, sygn. 29/206/81.

Sprawozdania sytuacyjne miesięczne wojewody krakowskiego, fasc. II: 1928 sierpień-grudzień, sygn. 29/206/82.

Sprawozdania sytuacyjne miesięczne wojewody krakowskiego, fasc. IX: 1933, fragment 1938, sygn. 29/206/87.

Sprawozdania sytuacyjne miesięczne wojewody krakowskiego, fasc. V: 1930 styczeń-lipiec, sygn. 29/206/84.

Sprawozdania sytuacyjne miesięczne wojewody krakowskiego, fasc. VI: 1930 sierpień-grudzień, sygn. 29/206/85.

Sprawozdania sytuacyjne miesięczne wojewody krakowskiego, fasc. VII: 1931, sygn. 29/206/86.

Sprawozdania sytuacyjne miesięczne wojewody krakowskiego, fasc. VIII: 1932, sygn. 29/206/88.

Statystyka rolna, fasc. II: 5. Obszary gospodarstw rolnych (użytki, powierzchnie zasiane, sianokosy). Zestawienia powiatowe: Kraków, Limanowa, Maków, Mielec, Myślenice, Nowy Sącz, Nowy Targ, Pilzno, Ropczyce, Tarnów, Wadowice, Wieliczka, Żywiec, sygn. 29/206/314.

Stronnictwo Chrześcijańskiej Demokracji: Charakterystyka działalności ChD w powiatach, meldunki starostw i komend PP z zebrań i zgromadzeń, sygn. 29/206/650.

Stronnictwo Ludowe: Biuletyny Urzędu Wojewódzkiego o nastrojach po Kongresie SL, sygn. 29/206/665.

Wybory – IV: Rezultaty wyborów, zestawienia, obliczenia głosów (1935), sygn. 29/206/79.

Wybory do rad miejskich, organizacja, zestawienia. Andrychów-Krzeszowice (1938-1939), sygn. 29/206/165.

Wybory do Sejmu: Informacje Urzędu Wojewódzkiego i starostów o przygotowaniach stronnictw politycznych do wyborów sejmowych w 1929 r., sygn. 29/206/673.

Wybory do Sejmu: Informacje Urzędu Wojewódzkiego i starostów o przygotowaniach stronnictw politycznych do wyborów sejmowych w 1929 r., sygn. 29/206/674.

ROZDZIAŁ I

TERYTORIUM I DEMOGRAFIA

1. POŁOŻENIE I SIEĆ KOMUNIKACYJNA

Miasto Dobczyce położone jest ok. 35 km na południe od Krakowa. Teren powiatu sądowego, którego siedzibą były w latach 1867-1928 Dobczyce, obejmował ziemie znajdujące się w następujących mezoregionach fizycznogeograficznych: Pogórze Wielickie, Pogórze Wiśnickie, Pogórze Krakowskie, Beskid Średni (w tym Beskid Wyspowy i Beskid Makowski)³⁹. Północna część powiatu położona była na Pogórzu Wielickim i sięgała do wsi Nowa Wieś, Sieraków, Dziekanowice, Hucisko i Niżowa. Dalej granica przebiegała wzdłuż miejscowości Bilczyce i Liplas, które leżały już na Pogórzu Krakowskim. Na południe od tych wsi znajduje się Gdów, przez który przepływa rzeka Raba, stanowiąca w tym miejscu granicę z Pogórzem Wiśnickim. Wschodnia granica powiatu przebiegała wzdłuż miejscowości położonych na obszarze tego mezoregionu, tj. Zręczyc, Zagórzan, Gruszowa, Żerosławic, Bojańczyc, Krzesławic i Poznachowic Górnych. Południowy zasięg powiatu wyznaczała linia biegnąca wzdłuż Wierzbanowej, Węglówki i Kobielnika, które leżą już na terenie Beskidu Wyspowego i Beskidu Makowskiego, podobnie jak część Lipnika, zlokalizowanego na granicy zachodniej. Następnie biegła ona w kierunku Pasma Glichowca wzdłuż Kornatki, Brzezowej i dochodziła do Dobczyc, stanowiąc na tym odcinku naturalną granicę z powiatem myślenickim.

Najważniejszym ciekim wodnym na tym obszarze jest Raba wraz z dopływami. Największy dopływ Raby to Krzyworzeka, która uchodzi do Raby na wysokości Niezdowa. Na południu i południowym wschodzie płynie rzeka Stradomka. Wyływa ona ze stoków Śnieżnicy, omija góry Ciecień i Grodzisko, przepływa przez miejscowości Krzesławice, Zegartowice, Dąbie i Sawę i kieruje się dalej na wschód w stronę wsi Stradomka, na wysokości której wpada do Raby. Z Pasma Glichowca wypływa potok Zasanka, który stanowi dopływ Trzemeśnianki, będącej również dopływem Raby.

³⁹ Nazwy mezoregionów i ich zasięg zostały opisane na podstawie aktualnej mapy Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska, zob. Geoserwis GDOŚ, [on-line:] <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/> – 2 VIII 2021.

Obszar tej jednostki administracyjnej wynosił 234,91 km²⁴⁰. Ukształtowanie terenu miało istotny wpływ na rozwój sieci komunikacyjnej, utrudniało bowiem budowę linii kolejowej i rozbudowę sieci dróg.

Dobczycki powiat sądowy leżał nieco na uboczu od głównych szlaków komunikacyjnych. Najbliższa ważniejsza droga przechodziła przez Myślenice, a biegła z Krakowa do Zakopanego. Pomimo wielu podejmowanych prób nie udało się przeprowadzić przez omawiany obszar linii kolejowej⁴¹. Najbliższa stacja kolejowa znajdowała się w Wieliczce, co powodowało, że to ona była centrum komunikacyjnym. Sieć dróg ułatwiała komunikację z miastem powiatowym. W 1919 roku istniały trzy drogi powiatowe o łącznej długości 42,62 km: Wieliczka – Gdów (13,65 km), Wieliczka – Dobczyce (12,63 km) i łącząca się z nią droga Dobczyce – Szczyrzyc (16,34 km). Sieć komunikacyjną uzupełniały drogi gminne I kategorii o łącznej długości 43,07 km: Dąbie – Kępanów – Żerostawice (7,3 km), Czasław – Wiśniowa – Wierzbanova (12,5 km), Dobczyce – Stadniki – Gdów (10,77 km), Rożnowa – Kunice (8,7 km), Bilczyce – Lipas (3,8 km)⁴². Drogi gminne I kategorii łączyły się z drogami powiatowymi, np. droga Czasław – Wiśniowa – Wierzbanova dochodziła do drogi Dobczyce – Szczyrzyc, bądź też przebiegały pomiędzy jedną a drugą drogą powiatową, np. droga Dobczyce – Stadniki – Gdów. Zestawienie z 1919 roku nie jest jednak kompletne, brakuje w nim dróg łączących Kornatkę i Brzezową z pozostałymi miejscowościami. Nie ujęto też drogi prowadzącej do Myślenic. W pierwszym przypadku możemy posłużyć się dość precyzyjnymi danymi pochodzącymi z księgi gminnej wsi Brzezowa. Według informacji tam zawartych drogami gminnymi I klasy były: Brzezowa – Burletka (2,1 km), Targoszyna – Burletka (1,8 km), Brzezowa – Kornatka (550 m), majątek Gaik – kółko rolnicze w Brzezowej (750 m), Kornatka – Brzezowa (Dział) – Dobczyce (300 m), Brzezowa – Kornatka (1 km), Brzezowa – Czasław (700 m)⁴³. Oprócz tego na terenie każdej miejscowości istniały drogi gminne kategorii II, co ujmuje poniższa tabela.

⁴⁰ Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej: ludność i budynki na podstawie tymczasowych wyników drugiego powszechnego spisu ludności z dn. 9 XII 1931 r. oraz powierzchnia ogólna i użytki rolne, cz. 3: Województwa południowe (wg podziału administracyjnego 1932), Warszawa 1933, s. 20-21.

⁴¹ A. Mysiński, *Ziemia myślenicka w dwudziestolecie międzywojennym (1918-1939)*, Kraków 2003, s. 320-325.

⁴² ANK, Tymczasowy Wydział Samorządowy (b. Wydział Krajowy), sygn. 29/205/136, s. 2341-2343, Wykaz dróg krajowych, powiatowych, gminnych na terenie powiatu wielickiego z 24 maja 1919 r.

⁴³ Zbiory E. Połocki-Moskał, Księga protokołów rady gminnej w Brzezowej 1904-1934, Protokół z posiedzeń rady z 12 stycznia 1923 r., s. 225.

SUMMARY

THE TOWN OF DOBCZYCE AND ITS RURAL SURROUNDINGS IN THE YEARS 1918-1939

This work analyzes the functioning of the Dobczyce community and the surrounding villages within the Dobczyce court district. It discusses the territorial scope of the judicial district, which included the town of Dobczyce and 44 surrounding villages. Demographic changes are also presented. The dissertation addresses administrative changes that impacted the local community's life.

Additionally, the activities of local government, which formed part of the complex political landscape, are characterized. The economic life of Dobczyce was heavily influenced by guilds, agricultural cooperatives, credit unions (such as "Kasa Stefczyka"), and other cooperatives, whose dynamic activity significantly improved the inhabitants' living conditions and enabled the implementation of various valuable social and cultural initiatives. Volunteer fire brigades also played a crucial role in enhancing fire safety.

The work also examines the activities of theater groups, choirs, and orchestras, which not only fostered artistic talent but also helped shape the local community's identity. The school system in the region, along with the role of educational institutions in educating the younger generation, is also discussed.

The justice system played an important role in social life, as the location of the court in Dobczyce made the town a central hub for community activities. The religious life of the town is likewise described, as it largely dictated the rhythm of daily life and influenced every aspect of the community. Therefore, the dissertation discusses the parish network and the activities of numerous church institutions. Furthermore, the functioning of the Jewish community is also analyzed.

Keywords: Dobczyce, judicial district of the town of Dobczyce, the interwar period, local government, Krakow Voivodeship

STRESZCZENIE

MIASTO DOBCZYCE I JEGO WIEJSKIE OTOCZENIE W LATACH 1918-1939

W pracy poddano analizie funkcjonowanie społeczności Dobczyc i okolicznych wsi, które należały do dobczyckiego powiatu (okręgu) sądowego. Omówiono zakres terytorialny wspomnianego powiatu, obejmującego oprócz miasta 44 okoliczne wsie. Przedstawiono również zmiany demograficzne, które miały miejsce w tym okresie. W pracy poruszono także temat zmian administracyjnych, które miały istotny wpływ na życie lokalnej społeczności.

Ponadto scharakteryzowano działalność władz samorządowych, ukazując ją w skomplikowanej mozaice życia politycznego regionu. W życiu gospodarczym Dobczyc znaczącą rolę odgrywały cechy, kółka rolnicze, kasy Stefczyka oraz spółdzielnie, których prężna działalność przyczyniła się do poprawy warunków życia mieszkańców, umożliwiając jednocześnie realizację wielu cennych inicjatyw społecznych i kulturalnych. Ważną rolę w poprawie bezpieczeństwa pożarowego odegrały jednostki ochotniczych straży pożarnych.

Nie zapomniano również o działalności zespołów teatralnych, chórów i orkiestr, które nie tylko rozwijały talenty artystyczne, ale także kształtowały tożsamość lokalnej społeczności. W pracy omówiono sieć szkolnictwa w omawianym regionie oraz rolę jednostek oświatowych w wychowaniu młodego pokolenia.

Istotnym elementem życia społecznego był także wymiar sprawiedliwości, którego centralnym punktem stał się sąd w Dobczycach. Jego obecność uczyniła miasto ważnym centrum życia społecznego. Opisano także życie religijne, które miało kluczowy wpływ na rytm codziennego życia i determinowało wiele aspektów funkcjonowania społeczności. W tym kontekście szczegółowo przedstawiono sieć parafialną oraz działalność licznych instytucji kościelnych. Ponadto scharakteryzowano funkcjonowanie społeczności żydowskiej, która stanowiła istotny element tej lokalnej wspólnoty.

Słowa kluczowe: Dobczyce, dobczycki powiat sądowy, dwudziestolecie międzywojenne, samorząd gminny, województwo krakowskie

DOBCZYCE – MAŁE MIASTO Z WIELKĄ HISTORIĄ

Wiejska codzienność, lokalne konflikty, zderzenie tradycji z nowoczesnością — historia, którą warto poznać.

Paweł Figlewicz zabiera nas w pasjonującą podróż przez dwudziestolecie międzywojenne w sercu Małopolski. Dzięki skrupulatnej analizie źródeł odsłania świat Dobczyc i ich otoczenia — przestrzeni, w której jak w soczewce odbijają się najważniejsze procesy II Rzeczypospolitej: od sporów politycznych, przez życie religijne i edukację, po rolę kobiet i działalność lokalnych organizacji.

Dr hab. Jerzy Gapys, prof. UJK, podkreśla: „Figlewicz wykazuje świetną znajomość wielu zagadnień – od polityki po religię – i doskonale radzi sobie z analizą oraz syntezą materiału”.

To nie tylko opowieść o jednym miejscu — to przykład, jak lokalne wspólnoty potrafiły kształtować własną drogę w niespokojnych czasach. Jak zauważa dr hab. Janusz Mierzwa, prof. UJ: „Autor znakomicie osadził swoje ustalenia w kontekście procesów zachodzących w regionie i kraju w pierwszej połowie XX wieku.”

Ta książka zmienia spojrzenie na historię lokalną. Wciąga, zaskakuje, skłania do refleksji — i pokazuje, że wielkie historie często zaczynają się od małych miejsc.

Miejska Biblioteka Publiczna
im. Józefa Bergelówny
w Dobczycach

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-357-7

9 788383 168357